

ทำวิจัยในห้องปฏิบัติการทางสังคม

การทำวิจัยทางวิทยาศาสตร์ จะทำในห้องปฏิบัติการทดลอง หรือเรียกกันว่าห้องแล็บ ส่วนการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ ไม่มีชื่อเรียกว่าเป็นการวิจัยในห้องแล็บ แต่มีชื่อเรียกอย่างอื่นอีกมาก แยกแยะตามจุดมุ่งหมายของการวิจัยหรือตามวิธีการเก็บข้อมูล

ยุทธจักรงานวิจัยฉบับนี้จะขอเล่าถึงโครงการวิจัยโครงการหนึ่งของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม ที่อาจเรียกว่าเป็นการวิจัยในห้องปฏิบัติการทางสังคม โครงการนี้เรียกชื่อสั้นๆว่า “โครงการนางรอง” เพราะพื้นที่ทำการวิจัยอยู่ที่อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ตกเป็นตัวอย่าง ซึ่งแตกออกจากเดิม 50 หมู่บ้าน เป็น 76 หมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็น 7,300 กว่าครัวเรือน ข้อมูลชุดใหม่นี้มีรายละเอียดเกี่ยวกับครัวเรือนและสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นอย่างมาก ประชากรที่ถูกแจงนับเพิ่มเป็นเกือบ 45,000 คน และยังได้เก็บข้อมูลชุด “ผู้ย้ายถิ่น” ใน 32 หมู่บ้าน ณ ถิ่นปลายทาง และถิ่นต้นทางโดยละเอียดอีกด้วย ซึ่งสามารถติดตามสัมภาษณ์ผู้ย้ายถิ่นได้ 2,371 ราย หรือเท่ากับร้อยละ 75 จากบัญชีรายชื่อผู้ย้ายถิ่นทั้งหมด

นอกจากการเก็บข้อมูลหลักๆ 3 ชุดในปี พ.ศ. 2537 แล้ว ยังมีการเก็บข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นมาอีก เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมกับการเปลี่ยนแปลงของทางด้านประชากรและสภาพหมู่บ้าน ไปพร้อมๆ กัน

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของ “โครงการนางรอง” คือ นอกจากจะมีการเก็บข้อมูลหลายชุด หลายช่วงเวลา ในพื้นที่เดียวกันแล้ว ยังมี “เทคนิคการเก็บข้อมูล” หลายอย่างด้วยกัน ได้แก่การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การสัมภาษณ์กลุ่ม การจัดกลุ่มสนทนา การสัมภาษณ์ระดับลึก การสังเกตการณ์ และการเก็บข้อมูลเอกสาร เป็นต้น นอกจากนี้ยังนำเทคนิคการวิเคราะห์หลายอย่างมาใช้ เช่น การใช้ multi level analysis ใช้กับข้อมูลที่มีอยู่หลายระดับ คือ ระดับหมู่บ้าน ระดับครัวเรือน และระดับบุคคล

ในปีหน้า (พ.ศ. 2543) โครงการนี้จะเก็บข้อมูลอีกรอบหนึ่ง โดยใช้แนวทางการเก็บข้อมูลแบบเดิม (หมู่บ้านเดิม ครัวเรือนเดิม) แต่จะเพิ่มการเก็บข้อมูลข้ามสาขาวิชา คือ ใช้สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ มาช่วยในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล นั่นคือ การนำภาพถ่ายทางอากาศ การสำรวจและรับรู้จากระยะไกล ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ของพื้นที่อำเภอนางรอง ซึ่งเรียกว่า การนำข้อมูลทางกายภาพมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลทางสังคม (ข้อมูลครัวเรือน) ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์

ดังนั้น โครงการนี้จึงอาจเรียกว่า เป็นโครงการที่มีห้องปฏิบัติการทางสังคม โดยมีมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ จิตใจ เป็นตัวทดลอง นักวิจัยในโครงการนี้นอกจากจะรอบรู้วิธีการวิจัยแล้วยังต้องเรียนรู้การบริหารโครงการวิจัยขนาดใหญ่ และรับรู้ถึงความอ่อนล้า (fieldwork fatigue) ของผู้วิจัย และผู้ถูกวิจัยไปพร้อมกัน สุดท้ายต้องพอกุมือจริยธรรมในการทำวิจัยไปด้วย

โครงการนางรองเป็นโครงการวิจัยที่มีการเก็บข้อมูลต่อเนื่องระยะยาวนานกว่า 10 ปี การเก็บข้อมูลครั้งแรกมีขึ้นในปี พ.ศ.2527 มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินโครงการพัฒนาชนบท มีการเก็บข้อมูลหลายชุดในปีนั้น ได้แก่ชุดข้อมูลลักษณะหมู่บ้าน (เก็บจากผู้นำหมู่บ้าน) จำนวน 50 หมู่บ้าน ชุดข้อมูลครัวเรือนเป็นเสมือนการทำสำมะโนประชากรและเคหะขนาดเล็กจำนวน 4,725 ครัวเรือน แจงนับคนที่อยู่ในบัญชีรายชื่อกว่า 32,000 ชื่อ นอกจากนี้ยังมีการสำรวจย่อยๆ โดยการสัมภาษณ์ตัวอย่างครัวเรือนเพื่อเก็บข้อมูลเฉพาะด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการวางแผนครอบครัว ด้านโภชนาการ

ก่อนถึงการประเมินผลปีสุดท้ายของโครงการพัฒนาชนบทใน พ.ศ.2531 มีการเก็บข้อมูลด้านมานุษยวิทยาในพื้นที่นางรองเป็นระยะๆ ตามหัวข้อความสนใจของนักวิจัย เช่น การใช้เวลาว่างของเกษตรกรสตรี ภาวะหนี้สินของเกษตรกร การรับนวัตกรรมของเกษตรกร เป็นต้น

เนื่องจากมีข้อมูลพื้นฐานที่เก็บรักษาไว้อย่างดี ตั้งแต่ พ.ศ.2527 ทำให้นักวิจัยสังเกตเห็นประโยชน์ของการศึกษาระยะยาว จึงมีการเก็บข้อมูลในหมู่บ้านและครัวเรือนเดิมอีกครั้งใน 10 ปีต่อมา คือ พ.ศ.2537 เพื่อดูการเปลี่ยนแปลงด้านประชากรและด้านอื่นๆ มีการเก็บข้อมูลในแบบเดิม คือ ข้อมูลลักษณะหมู่บ้าน ซึ่งครอบคลุมจำนวนหมู่บ้านทั้งหมดในอำเภอนางรอง (310 หมู่บ้าน) และการทำสำมะโนครัวเรือนทุกครัวเรือนในหมู่บ้านที่เคย

